

Василюк В.І. Творчість Максима Рильського у студіях Євгена Маланюка / Валентина Василюк // Творчий портрет Максима Рильського на тлі української літератури ХХ століття: збірник наукових робіт / Упорядкування: Бондарчук Л.І., Левченко Г.Д.; рецензенти: Білоус П.В., Лісовський А.М. – Житомир: ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. – С. 27-31.

“Немає гірш, як інертність людської думки. Затаврується в людській уяві певний образ і от проходять роки, десятиліття – а він залишається фатально-непорушним, мертво-захололим, так би мовити, “рідним” [5, с. 27] – писав Є. Маланюк. Саме такими мертво-захололими довгий час були для нас ті, кого називаємо класиками радянської поезії, - П. Тичина, В. Сосюра, М. Бажан, А. Малишко. Постать М. Рильського – не виняток. У творчій та особистій долі цього майстра ліричної поезії простежується доля його покоління, названого основоположниками української радянської літератури. Шлях представників цього покоління нагадує терновища, де на них чатують якісь вищі сили: одні – з батогом, інші – з пряником, тому, оцінюючи сьогодні їхній творчий здобуток, необхідно зважати на всю складність літературного, суспільного, зокрема національного життя, не вириваючи його з контексту епохи.

Серед дослідників, які тверезо й об’єктивно оцінювали українську радянську літературу, – Євген Маланюк – видатний поет і літературознавець, шукач історичних традицій, глашатай історичної пам’яті свого народу. Живучи в еміграції, він пильно стежив за художнім процесом на своїй Батьківщині. Його поетична творчість, літературно-критична думка постала у вільному світі, у світі без цензури, без партійних директив, чим відрізнялися від літератури, продукуюваної в тоталітарному суспільстві, і тому становили неабияку цінність ще в ті далекі роки.

З розвідки Миколи Неврлого довідуємося про ставлення Є. Маланюка до письменників у Радянській Україні: “Поміж підсоветськими поетами він найвище цинив М. Рильського, трохи старшого віком свого сучасника. Потім

М. Бажана, якого вважав спадкоємцем Рильського...” [10, с. 25]. Оцінка Є. Маланюком творчої спадщини М. Рильського була неоднозначною, як видно з багатьох студій, присвячених постаті нашого класика. Ще на початку 20-х років Є. Маланюк назвав М. Рильського “досвідченим сіячем” і “майстром слова” у рецензії-відгуку на появу книжок П. Филиповича “Земля і вітер”, Т. Осьмачки “Круча” та М. Рильського “Синя далечінь”. У січні 1923 р. по прочитанні “Синьої далечіні” пише присвяту поетові, якого в знак шани називає “алхіміком мудрих слів”; простягаючи через кордони руку дружби, іменує “далеким братом”, чим засвідчує свою єдність з тими, хто лишився в далекій Батьківщині та не стомився “карбувати в коштовних ямбах вічний біль” за свою бездержавну націю:

*Краси великий кондотьєре,
Несете хрест свій там, ген-ген,
Серед похмуро-рідних прерій;
Ви – еллін, схимник і Гоген!* [7, с. 31].

Говорячи про хрест, Є. Маланюк уже тоді розумів історичну роль М. Рильського в “страшну, цинічно-підлу добу” як “закладника нашої культури й нашої духовності, ролю, до якої він не був призначений і до якої, як уроджений поет, не був здібний”, та “виконував як свій твердий національний обов’язок, ніс, як свою невблаганну долю: гідно й неослабно до кінця” [6, с. 328]. Прийнявши правила гри з режимом, М. Рильський залишався фізично-живий і, на думку Є. Маланюка, “намагався продовжувати ту чинність, яку вже не могли виконувати замордовані ворогом Зеров і Филипович, Нарбут і Леонтович, Курбас і Куліш” [6, с. 329].

Отже, бачимо розуміння Є. Маланюком того, що наші видатні радянські письменники використовували неможливі, здавалося б, можливості “волі” в тоталітарній державі для підтримання самої естафети української духовності, нашої культури, мови. Таку думку обстоює й сучасний літературознавець А. Погрібний, аргументовано доводячи, що якби Ю. Яновський, М. Рильський, В. Сосюра, О. Гончар писали, не рахуючись з

вимогами режиму, то “не переважаючий, а таки весь, до решти весь інтелект нації згинув би по гулагах, як цього вельми праглося режимові” [12, с. 114-115]. Тому у Є. Маланюка М. Рильський асоціювався з образом вояка, “що до кінця відстрілюється на останній заставі, хоч бачить, що залога вже перебита, а підмога жахливо спізняється...” [6, с. 329].

“Виразно видатним національним діячем” назвав Є. Маланюк поета одразу ж по його смерті (отже, знайшов відображення у творчості і національного характеру, і національного ідеалу), наголошуючи, що в його особі Україна втратила “архимаистра нашої поезії”, “великого сеніора нашої мистецької культури”, “людину щедрого серця та виняткового особистого чару” [6, с. 327].

Проте Є. Маланюк – це насамперед “поет національного болю, гніву і боротьби” [10, с. 9], який вогнем своїх інвектив громив сучасників за пасивну суспільну позицію, картав “малоросіяństwo”, зрадництво й рабські інстинкти власного народу, що, на його думку, й привело до поразки української державності.

М. Рильський у поемі “Мандрівка в молодість” застерігає: “Складна це досить річ – минулий вік судити” [13, с. 11]. Та Є. Маланюку, мабуть, як нікому, давалось таке право на суд чи осуд і попередників своїх, і сучасників, адже національну ідею він відстоював зі зброєю в руках як воїн УНР, його патріотичність є не декларативною, а виразно органічною. Звідси – болючі роздуми про недавню поразку української державності, пошуки її причин, що вилилися у пекучі рядки багатьох творів, особливо першого періоду еміграції.

У своєму “Посланні”, яке з’явилося в середині 20-х років, Є. Маланюк з гіркими словами звертається до М. Рильського, який в “епоху здійснення утопій”, в “добу заголення всіх правд” проводить час “над лоном тихої води, над поплавками, над вудками” [8, с. 454]. Є. Маланюк – ворог ліричної розслабленості, тому вважає, що у складний для народу час поет мусить своєю музою служити нації, а не

*В страсний цей час у лозняках
Ховати тишу й (може)...жах [8, с. 455].*

Є. Маланюку боляче від того, що
Поет стомився і заслаб, -

В нім зворушився давній раб [8, с. 455].

Є. Маланюк намагається збудити свідомість своїх земляків, яких
...люто, хижо обікрали –

Бо аж по бурях, по вітрах

Ми зрозуміли, що програли,

І доказ цьому – епіграф,

Що взяв з останніх ваших творів [8, с. 468].

(Старі знайомі: Фавст і Мефістофель. – М. рильський).

Нагадуючи про психічний комплекс рабства, властивий багатьом українцям, проти якого і спрямував свою критику Є. Маланюк, поет з боєм констатує:

Ви – лиш рефлекс відвічних хвиль,

Ви – лиш інерція Еллади,

Еллади скитської. Й не гріх

Було б для іншої пори

Складать канцони та баляди.

Ви – син самої серцевини

Слабої нації... [8, с. 469].

Г. Костюк, відтворюючи на сторінках своїх спогадів події і людей тієї доби, пише: “Послання Максимові Рильському” Є. Маланюка вдаряло в саму ціль. Дотепні, а по суті дружні кпини Маланюка з рибальської філософії поволі упокорюваного режимом Рильського робило велике враження. Тим більше відчувалося, що пише це справжній поет” [3, с. 214].

Про те, якою була реакція самого М. Рильського на “Посланіє”, сьогодні можемо дізнатися, ознайомившись з матеріалами слідчої справи № 272 (з архіву КДБ), які оприлюднено зовсім недавно. Ця справа – своєрідний

літературний жанр – повість у слідчих документах, яка вражаюче розкриває жахливий трагізм запротореного в рабство таланту, який кається у нескоєних гріхах, мусить послідовно накреслювати “криві лінії” еволюції свого життя. Так ніжно-довірлива душа поета видає тяжкі характеристики видатних діячів української культури, які продиктовані мукою чи самообманом, як от: “...коли закордонний український поет Маланюк (не знаю – емігрант чи галичанин) надрукував у якомусь органі (здається, в тім же “Віснику”?) віршоване “Послання”, не називаючи мене на ім’я, але весь час із епіграфами з моїх речей і тим самим явно на мене натякаючи, і винуватив там мене (мабуть, не тільки мене) з своєї фашистської, націоналістичної точки зору в “злочинній” байдужості до “громадських справ” (так, як він їх розуміє), то я не дав йому належної гострої відсічі... Треба було і всю свою письменницьку практику скерувати так, щоб вона була реальною і вбивчою відповіддю всім Маланюкам, щоб вони назавжди зрозуміли, що нам не по дорозі” [14, с. 85]. Далі М. Рильський говорить про своє скептичне ставлення “до нашої “рідної” еміграції з її інтриганством, ухидництвом, продажністю і т. д.” [14, с. 89].

Читаючи матеріали цієї справи, сприймаємо її як трагічно-сумну повість під наганом біля скроні і пам’ятаємо, що поетів оцінюють не за тим, що вони писали в камерах і на засланнях під диктовку слідчих і наглядців, а за тим, що вони заповіли нам у хвилини Божественного натхнення й одкровення. Це також розумів і Є. Маланюк, який ще в 1951 р., передбачаючи “третє цвітіння” поета, писав: “Без сумніву, будуть речі в найбільш “замовлених” книжках Максима Рильського, що напевно переживуть і советський режим, і московську імперію, бо культурні факти залишаються, незалежно від умовин, серед яких повстають” [11, с. 1].

Творчість М. Рильського стала об’єктом дослідження ще однієї студії Є. Маланюка – “М. Рильський в п’ятдесятиліття” (1951 р.). Даючи глибоку оцінку творчому набутку поета, автор статті визначає місце і роль М. Рильського як одного з тих, що керують літературним процесом і визначають

його, а не “співробітничать” при нім [9, с. 7]. Тут спостерігаємо цікаве зіставлення життєвого шляху і творчості П. Тичини та М. Рильського, про яке Г. Грабович пише: “Маланюк ... багатозначно протиставляє Тичині Максима Рильського і сварить Тичину за брак культури (яку він, щоправда, зводить до “певної системи усвідомлених і ієрархізованих вартостей і навичок”) та смаку. Саме в “цілковитій атрофії найелементарнішого смаку” він бачить весь розмір “літературної катастрофи” поета” [1, с. 335].

Є. Маланюк наголошує на визначальній рисі М. Рильського, “що є в різній мірі спільною для всіх неокласиків і що є тісно зв’язана з культурою Рильського. Це – почуття, майже інстинкт смаку, літературного і мистецького смаку...”, який не зраджує поета “в найризикованіших його літературних підприємствах, а типу “соціального замовлення” – в першу чергу” [9, с. 10]. Тут варто пригадати Д. Донцова, який доводив протилежне: “Де вмирає дух, вмирає, розпадається форма” [2, с. 120]. М. Рильський для нього – “поет ідилії і “чорної лжи” [2, с. 109], багато творів якого – не що інше, як “проза в поезії” [2, с. 112]). Серед великої кількості славослівної літератури вірші М. Рильського вирізняються, безумовно, своєю художньою вартістю, з них тодішній публіцистичний стиль позичав такі афоризми, яких вимагала доба. За найхарактерніший приклад Є. Маланюк бере славнозвісну “Пісню про Сталіна” і доводить її безсумнівні “технічно”-мистецькі вартості.

Автор статті високо поціновує вклад М. Рильського в розвиток української мови, зокрема поетичної. Цей внесок, на його думку, “... не обмежується до словництва, а ще, може, в більшій мірі обіймає область синтакси”. І все це виконав поет “із скромністю... великого трудівника і справжньої людини культури” [9, с. 9].

Є. Маланюк указує на неабияку заслугу поета, як і всіх неокласиків, у “розширенні горизонтів нашої поезії, у виході в ширший світ і, одночасно, в конструктивнім входженні її в систему західно-європейської поезії...” [9, с. 10]. “Залізних імператор строф” став на захист М. Рильського від тих, хто дорікав йому про неукраїнський екзотизм, про оспівування чужих країн,

героїв світової літератури. Хоча перед цим Є. Маланюк, залишаючись вірним собі, обстоює свої погляди на роль поета й поезії, висловлені ще в “Посланні”, і знову дорікає М. Рильському, який “всупереч дійсності, в страшні, але й величні часи Визвольної Боротьби та першого советського голоду на Україні (р. 1922)... писав “рибальські посланія”, “нашу шлюбну постелю вквітчали троянди пахучі” та прагнув лише “тиші над вудками” [9, с. 9]). Є. Маланюк – ворог ліричної розслабленості – стояв на різних позиціях з М. Рильським, на переконання якого “треба чекати, поки шумування сучасності встоїться і стане прозорим вином минулого” [4, с. 85].

Для Є. Маланюка взірцем завжди був тип діяльної, сильної духом людини, що й викликало проєкцію в його творчості ділової, активної особистості, яка є запереченням українського селяка, тюхтія й романтика. Тому-то й М. Рильський для нього “залишався поетом не високого напруження, індивідуальністю не великого духовного потенціалу”, та, на думку Є. Маланюка, ці властивості музи “...є вроджені і становлять притаманний складник психіки людини і поета” [9, с.11].

Однак, слідуючи вселюдським ідеалам гуманності, які все сильніше бриніли в його творчості, Є. Маланюк радить усім нам: “Приймаймо Рильського таким, яким він є. З усіма його людськими, надто людськими рисами. Не кожен поет є уродженим вояком. Не кожен письменник мусить мати в своїм характері козацький атавізм Чупринки, революційний вогонь Хвильового чи інтелектуальну крицевість Зерова. Еластичність – також талант, з яким треба вродитись, а поети, звичайно, того таланту не посідають” [9, с. 11].

Отож, шукаймо в М. Рильського і берімо від нього те, що може дати тільки він: закоханість у світ, уміння бачити його й радіти йому, доброту. Гармонію внутрішнього світу і світу навколишнього, любов до Людини – ті вічні цінності, які завжди сягатимуть у нашій літературі неопалимими діамантами творчого духу, що якимсь дивом заясніли в купах суспільного бруду, художнього примітивізму й ідейної аморальності.

Література:

1. Грабович Г. До історії української літератури. – К. : Основи, 1997. – 604 с.
2. Донцов Д. Дві літератури нашої доби. – Львів, 1991. – 296 с.
3. Костюк Г. Зустрічі і прощання. У 2 кн. Кн. 1. – Едмонтон, 1987. – 743 с.
4. Луцький Ю. Літературна політика в Радянській Україні. 1917 – 1934. – К. : Гелікон, 2000. – 248 с.
5. Маланюк Є. З книги спостережень // Слово і час. – 1994. - № 3. – С. 27-32.
6. Маланюк Є. Над могилою Максима Рильського // Маланюк Є. Земна Мадонна. Вибране. – Словацьке педагогічне вид-во у Братиславі, відділ укр. літератури в пряшеві. Фундація ім. Олега Ольжича у Лондоні, 1991. – С. 327-329.
7. Маланюк Є. Невичерпальність. – К.: Веселка, 2001. – 318 с.
8. Маланюк Є. Посланіє // Маланюк Є. Книга спостережень. Проза. – Т. 2. – Накладом Вид-ва “Гомін України”. Торонто, Онт., Канада. – С. 454-470.
9. Маланюк Є. Рильський в п’ятдесятиліття // Дивослово. – 1995. - № 3. – С. 4-11.
10. Неврлий М. Поет боротьби й вселюдських ідеалів // Маланюк Є. Земна Мадонна. Вибране. – Словацьке педагогічне вид-во у Братиславі, відділ укр. літератури в Пряшеві. Фундація ім. Олега Ольжича у Лондоні, 1991. – С. 7-34.
11. Павличко Д. Мука чистоти // Літературна Україна. – 2004. – 25 березня.
12. Погрібний А. Класики не зовсім за підручником. – К.: Школяр, 2000. – С. 113-131.

13. Рильський М. Мандрівка в молодість. – Твори в 10 т. – Т. 5. – К., 1961. – С. 7-103.
14. Справа № 272 (З архіву КДБ) // Київ. – 1991. - № 2. – С. 79-101.